

Redakcijas kolēģija

Edgars Lāms, Dr. philol., Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes profesors, Kurzemes Humanitārā institūta vadošais pētnieks; redakcijas kolēģijas vadītājs

Māra Grudule, Dr. philol., Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošā pētniece, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesore

Zanda Gūtmane, Dr. philol., Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes profesore

Benedikts Kalnačs, Dr. habil. philol., Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošais pētnieks, Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes profesors

Ieva Kalniņa, Dr. philol., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesore

Juris Andrejs Kastiņš, Dr. habil. philol., Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes profesors, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Germānistikas nodaļas viesprofesors

Anda Kuduma, Dr. philol., Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes asociētā profesore, Kurzemes Humanitārā institūta pētniece

Skaidrīte Lasmane, Dr. phil., Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo un politisko pētījumu institūta vadošā pētniece

Laura Laurušaite, Dr. hum., Lietuvas Literatūras un folkloras institūta pētniece (Lietuva)

Liene Lauska, Dr. phil., Innsbrukas Medicīnas universitātes Vispārējās un sociālpsihiatrijas klinikas zinātniskā līdzstrādniece (Austrija)

Aurelija Mikolaitite, Dr. philol., Kauņas Vītauta Dižā Universitātes docente (Lietuva)

Pāvels Štolls, Dr. philol., Prāgas Kārļa Universitātes Filozofijas fakultātes Letonikas pētnieks, lektors (Čehija)

Rita Treija, PhD, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošā pētniece

Visi krājuma raksti ir anonīmi recenzēti

Krājuma rakstiem tiek piešķirts DOI indekss, un tie tiek reģistrēti starptautiskajā metadatu katalogā *Crossref*. Bibliogrāfiskā informācija ir meklējama šeit: <https://www.crossref.org> Indeksācija EBSCO.

Redaktora priekšvārdu angļu valodā tulkojis **Renārs Voicehovičs**

Redaktores **Anita Helviga un Sigitā Ignatjeva**

Vāka dizaina autors **Uldis Baltutis**

Redakcijas kolēģijas adrese

Liepājas Universitātes Kurzemes Humanitāris institūts
Kūrmājas prospekts 13, Liepāja LV-3401
Tālrunis 63454183, e-pasts balti@liepu.lv; khi@liepu.lv

Izdevniecība „LiePA”

Lielā iela 14, Liepāja

Mārtiņš LAIZĀNS¹

„MĒRNIEKU LAIKI” UN VIENRADŽA SMADZENES:
GASTROTULKOJUMA SAMĒROJUMS*

THE TIMES OF THE LAND SURVEYORS AND UNICORN BRAIN:
JUXTAPOSITION OF GASTROTRANSLATION

Kopsavilkumsd

Rakstā aplūkoti Reija un Matīsa Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” (1879) viena fragmenta tulkojumi vairākās valodās sastāfījumā ar avottekstu. Izvēlētais fragments ir saturiski piesātināts ar gastronomiskām reālijām, turklāt lielākā daļa minēto gastronomisko vienību vai iztēlotās goda maltītes pavadparādību ir uzskatāmas par utopiskām. Piedevām fragmenta saturs ietērpts rabljozā valodā un poētikā – pārspilējumu pieblīvēts uzskaitījums, kurā atklājas dažādi valodas slāni, kuri liecina par dažādiem 19. gadsimta latviešu zemnieka priekšstatiem par pasauli āpus pagasta robežām, tāpat fragments ieskaņots izteikti komiskā tonalitātē. Attiecīgo fragmentu ir īpaši nozīmīgi sastatīt ar tā tulkojumiem, tā kā ēdienu un dzērienu nosaukumu tulkošana ir ne tikai literāra problēma, bet arī ikdienas praksē rada dažādus starpkulturālus pārpratumus un kuriozus. Šāds sastāfījums ļauj saskatīt izaicinājumus un sarežģījumus, ar kādiem saskārušies tulcotāji, kā arī izdarīt secinājumus par tulkojumos sastopamajiem risinājumiem un iespējamo iespaidu uz attiecīgās mērķvalodas auditoriju – cik veiksmīgi un kādā mērā Kaudzīšu romāna fragmentā atainotā gaisotne un valoda ir pielāgojama citām kultūrtelpām. Rakstā iezīmēta „Mērnieku laiku” tulkojumu vēsture, gastropoētikas un komisma apvienojuma problemātika, kā arī pētījumi par šo aspektu tulkošanu. Rakstā sastatīts fragments no Kaudzīšu avotteksta, kā arī septiņi tulkojumi – divi vācu, divi krievu, divi lietuviešu un viens igauņu valodā.

Raksturvārdi: gastropoēтика, tulkojums, maltīte, utopija, komiskums.

Summary

In this article, a fragment from the novel “Mērnieku laiki” (“The Times of the Land Surveyors”, 1879) by Reinis and Matīss Kaudzīte has been compared with its translations in several languages. The chosen fragment contentwise is saturated with elements of gastronomic cornucopia, and most of these and the accompanying phenomena of the imagined honorary feast can be considered utopian in their nature. In addition, the content of the fragment has been dressed in an utterly Rabelaisian language and poetics, and the tone of the fragment is comical as well, – enumeration crammed with hyperboles containing several language layers, which, in turn, serve as evidence about the ideas of the average Latvian peasant about the world beyond the borders of his parish in the middle of the 19th century. It is important to juxtapose this fragment with its translations as the translation of food and drink is not only a problem of literature, but the daily praxis in this regard produces a lot of intercultural misunderstandings. This comparison allows us to see the challenges and difficulties the translators had to encounter. It also allows to make observations about the solutions the translators had to come up with, and the possible effect produced on the target language audience – to what extent it has been successful and to what degree the atmosphere and language portrayed in the fragment by Kaudzītes is adaptable to other cultural spaces. In the article, the translation history of “Mērnieku laiki”

has been described, the connections between the comical and gastropoetics in literature and literary studies, as well as the research literature on the translation of these aspects. In the article, the compared texts are the original by Kaudzītes and seven translations – two German, two Russian, two Lithuanian, and one Estonian translation.

Keywords: gastropoetics, translation, foodways, utopia, comicality.

Ēdiens un dzēriens, tāpat kā ar gastronomiju saistītas parādības, piemēram, trauki, receptes, rituāli, ir cilvēka dzīves pamatā. Ēdiena un dzēriena, t. i., gastronomijas (tverot šo jēdzienu plašā nozīmē kā ēdiena un dzēriena lomu un funkcijas kultūrā) zīmes sastopamas gan ikdienas valodā, gan mākslas darbos. Īpaši aizraujoša ir gastronomiskās pasaules tulkošana dažādu valodu un kultūru starpā, ne tikai dažādu radīto sarežģījumu un pārpratumu, bet arī atjautīgu risinājumu dēļ. Vēl jo lielāku semiotisko karuseli veido nevis īstu ēdienu un dzērienu, bet izdomātu un iztēles radītu gastronomisko vienību pārnese no vienas valodas citā, kad avotteksts ir gan saturiski pārblīvēts, gan stilistiski daudzveidīgi niānsēts.

Kā min kultūras pētniece Beata Paškevica, „[ē]diens ir kultūrzīme, kas prasās interpretējama” (Paškevica 2012). Šajā rakstā tiks aplūkots, kā rakstnieku Reiņa un Matīsa Kaudzīšu piedāvātās gastronomiskās kultūrzīmes romāna „Mērnieku laiku” (1879) vienā īpaši izteiksmīgā fragmentā ir interpretējuši šī romāna tulcotāji dažādās valodās. Šāds hrestomātisks iztēlotu ēdienu un dzērienu gūzmas piemērs, kas ar dažādām sekmēm tulkots arī citās valodās, sastopams minētā romāna 2. daļas 2. nodaļā, kad slātavieši gatavojas goda maltītei un lasītājs ar kēkšas, Prātnieka un Švauksta starpniecību cenšas iztēloties, kas viņus šajā ilgi un kāri alktajā notikumā sagaida (Kaudzīte, M., Kaudzīte, R. 1964, 211–212). Uzreiz jānorāda, ka „Mērnieku laiki” ir romāns, kurā runas par un ap ēdienu sastopamas samērā bieži, un, no mūsdienu viedokļa raugoties, tās visas ir valodiski krāšņas romānistu veiktās daudzveidīgās stilistiskās apdares dēļ. Valodiski romāns grūtības sagādā ne tikai tulcotājiem citās valodas, „Mērnieku laiki” noteikti sagādā grūtības, arī to mēģinot pārtulkot (t. i., skaidrot un saprast) mūsdienu latviešu valodā. Turklat komiska valodas apstrāde, kas it īpaši sablīvēta pieminētajā fragmentā, sastopama arī citviet romānā, piemēram, no tulkošanas aspekta ārkārtīgi bagātīga pētniecībai ir Frīdriha Šillera (*Friedrich Schiller*, 1759–1805) „Odas priekam” (*Ode an die Freude*, 1785) parodija romāna 2. daļas 4. nodaļā (Kaudzīte, M., Kaudzīte, R. 1964, 255–256), kura dažādās valodās iegūst īpatnējus lingvistiskus un semiotiskus vaibstus, kas arī ir saprotams, ja ir jātulko parodija, turklāt tāda, kas uzskatāma par paneiropeiski atpazīstamu kultūrzīmi. Bet par to kādā citā rakstā vai referātā.

Gastronomijas izmantojums literāros darbos komisku un satīrisku mērķu dēļ ir iecienīts paņēmiens Rietumu literatūras vēsturē. Kā spilgtākos piemērus var minēt romiešu autora Petronija (*Petronius*, 27–66) prozimetrisko piedzīvojumu romānu „Satirikons” (*Satyricon*, 1. gs.), kur īpaši zīmīga gastropoētiskā aspektā ir Trimalhiona dzīru aina, kā arī renesances

franču autora Fransuā Rablē (*François Rabelais*, 1494–1553) romānu „Gargantija un Pantagriels” (*Gargantua et Pantagruel*, 1532–1564), kas, šķiet, ir bijis paraugs vai vismaz iedvesmas avots arī brāļiem Kaudzītēm rakstā analizētā fragmenta sacerēšanā. No latviešu rakstniekiem kā gastropoētikas izmantojuma, arī komiska, spilgtākais pārstāvis noteikti būtu minams Marģeris Zariņš (1910–1993) un viņa darbs „Viltotais Fausts jeb Pārlabota un papildināta pavārgrāmata” (1973), kas gastronomisko zīmju attiecību izpētē piedāvā bagātīgu materiālu.

Savukārt gastronomijas, literatūras un (gastro)tulkošanas attiecību izzināšanā jāmin arī pētnieciskā literatūra. Hrestomātisks darbs, kas pievērsis pētnieku uzmanību ēdienu un kultūras savstarpējo attiecību izzināšanai, ir Kloda Levī-Strosa (*Claude Lévi-Strauss*, 1908–2009) „Mitoloģikas” (*Mythologiques*, 1964–1971) četros sējumos. Tajos rodamas viņa idejas par kulināro trijstūri, kurš ilustrē ēdienu lomu un tā veidotās attiecības un nozīmju sistēmas cilvēku kopienā. Arī Rolāna Barta (*Roland Barthes*, 1915–1980) „Ceļā uz mūsdienu pārtikas psihosocioloģiju” (*Pour une psycho-sociologie de l'alimentation contemporaine*, 1961) gastronomiskā pasaule raksturota kā pilnvērtīga zīmju sistēma ar savām nozīmēm, kuru pētot, iespējams izdarīt secinājumus par sabiedrību kopumā. Latviešu kultūras pētniecībā nozīmīga loma gastronomijas kā kultūrzīmju kopuma pētniecībā ir Astras Spalvēnas (dz. 1978) promocijas darbam „Ēdienu adaptāciju zīmju sistēmas kultūrkontekstuālā analīze” (2015). Ikvienas kultūras gastronomiskā dimensija ir cieši saistīta ar kopienas identitāti (piemēram, Lakoff 2006; Cozzi 2010), caur to atspoguļojas tautas vērtību sistēmas šķautnes. Mūsdienās pieejami arī vairāki pētījumi, kuros skatīts gastronomiskais atainojums literāros tekstos (piemēram, Palma 2013; Shahani 2018), cieši tos saistot arī ar kādas kopienas identitāti un tās atainojumu ar literāriem paņēmiem. Šajos pētījumos aplūkota gan tā sauktā gastropoētiskā tekstu puse (kā gastronomija izmantota kā formāls literārs paņēmiens), gan izdarīti plašāki secinājumi par papildvēstījumiem, kas izteikti ar ēdienu, attiecīgā romāna un kultūras sakarā.

Par „Mērnieku laiku” gastronomisko tēlu saistību ar romānā atainoto kultūrpasauli ir pieejami arī latviešu zinātnieku raksti – Janīnas Kursītes „Tā jēru būšana Piebalgā. I” un Māras Grudules „Tā jēru būšana Piebalgā. II” (Cimdiņa, Lāms 2011). Savukārt ēdienu tulkošanas aspektā ir gana daudz pētījumu par to, kā tiek tulkotas ēdienkartes, etiķetes un pavāršovi (Chiara, Rossato 2015 – vesels žurnāla „The Translator” (‘Tulkotājs’) numurs veltīts gastronomiskās pasaules tulkošanas aspektiem), taču par literāru tekstu gastrotulkojumu pētījumu nav daudz. Plašākais ir itāliešu tulkojumzinātnieces Rozannas Mazjolas Rozīni (*Rosanna Masiola Rosini*) darbs „Tulkošana ir verdzība jeb viela pārdomām” (*La traduzione è servita ovvero Food for Thought*; Rosini 2004), kur teju 600 lappušu garumā tiek sastatīti angļu valodā sarakstīti literāri avotteksti ar to ekvivalentiem itāliešu valodas tulkojumos gastronomiskajā aspektā. Jānorāda, ka pētījumu par tekstiem vai

to fragmentiem, kur avotā ir sastopams gastronomisks komiskums, ir vēl mazāk, lai neteiku, ka nav vispār, it sevišķi saistībā ar latviešu literāro darbu tulkojumiem (tā kā visu iepriekš pieminēto F. Rablē darbu caurauž gan gastronomija, gan komiskums, tad kā piemērus, kur sastopama refleksija par attiecīgo tēmu F. Rablē kontekstā, var minēt Belfāstas Karalienes universitātes (*Queen's University Belfast*) literatūrzinātnieka Šona Rīgana (*Shaun Regan*) darbu „Tulkojot Rablē: Stērns, Moto un pieklājības kultūra” (*Translating Rabelais: Sterne, Motteux, and the Culture of Politeness*; Regan 2001) un amerikāņu tulkojumzinātnieka Duglasa Robinsona (*Douglas Robinson*) darbu „Tulkojamība: esejas par medicīnas tulkojamību humanitārajās zinātnēs” (*Translationality: Essays in the Translational-Medical Humanities*; Robinson 2017).

Līdz ar to aplūkojums, kā citās valodās tulkots literāra teksta kulinārs frgments, ir, ja ne gluži nepieciešams, tad katrā gadījumā aizraujošs pētījums, kurā aplūkota gastropoētikas stilistiskās niānsētības pārneses problemātika. Jāpiebilst, ka šis pētījums ir atsevišķa teksta fragmenta tulkojumu aplūkojums gastropoētikas aspektā (literāra teksta uzbūves paņēmieni, kuros izmantoti gastronomiski tēli), tādējādi netiek veikti pārmērīgi plaši vai pārsteidzīgi antropoloģiski vai socioloģiski vispārinājumi. Lai tādus veiktu, būtu nepieciešams sastatīt pilnus romāna tekstu vai arī pētījuma labad iekļaut plašāku no latviešu valodas tulkoto tekstu korpusu. Tulkojumā, kur tiek pārnesta viena kultūrzīmju pasaule citā, it sevišķi komiskā aspektā, var rasties dažādas nobīdes, tādējādi nesniedzot atbilstošu priekšstatu par literārā darbā tvertu pasaulskatījumu – zīmu nobīdes liedz piekļuvi kodolam, ko ieskauj komiskums. Tas liek domāt, ka līdz kādas atsevišķas kultūras kodolam no ārpuses piekļūt pilnībā nav iespējams – to iespējams izprast tikai „iekšķīgi”, no iekšienes, esot slātavietim vai čangalietim.

Īsi par „Mērnieku laiku” tulkošanas vēsturi. Pirmie tulkojumi ir publicēti neilgi pēc paša romāna pirmizrādevuma, attiecīgi 1880. un 1883. gadā, tomēr tie ir tikai fragmentāras adaptācijas. Šie tulkojumi ir avīzē *Рижский Вестник* 1880. gada 1.–61. numurā (sk. Kaudzīt, P., M. 1880) publicētie fragmenti ar nosaukumu „Времена землемеров” krievu valodā (*Повесть из жизни латышей ‘Stāsts iz latviešu dzīves’*); diemžēl nav bijusi iespēja noskaidrot, kas ir tulkotājs (sākot šo pētījumu 2019. gada sākumā, LNB pieejamais izdevums bija digitalizācijas procesā un lasītājiem netika izsniepts, diemžēl tas vēl joprojām tiek digitalizēts) un Marijas Gulekes (*Maria Guleke*, 1816–1892) tulkojums vācu valodā „Die Revisorenzeit”, kuru viņa apstrādājusi (*bearbeitet von*), un tas publicēts 1883. gada *Rigaer Tageblatt* 26.–61. numurā (sk. Guleke 1883). Nākamais publicētais tulkojums arī ir fragmentārs – romāna 1. daļas 4. nodaļas tulkojums krievu valodā, kurš iekļauts 1916. gadā izdotajā „Сборник латышской литературы” (*'Latviešu literatūras izlase'*), kuru sastādījuši Valērijs Brjusovs (*Валерий Брюсов*, 1873–1924) un Maksims Gorkijs (*Максим Горький*, 1868–1936). Šim tulkojumam tulkotāja vārds nav

norādīts, tā vietā ir trīs zvaigznītes – „Перевель *.*” (Каудзитъ, Р., М. 1916, 61) un „Пер. *.*” (Каудзитъ, Р., М. 1916, 392).

1939. gadā tiek izdots tulkojums lietuviešu valodā „Matininkų laikai”, kurš nav pilnīgs (V. Bisenieks to iekļauj pilnīgo tulkojumu sarakstā, sk. Bisenieks 2012², 559), to veicis Kosts Korsaks (*Kostas Korsakas*, 1909–1986; sk. Korsakas 1939). Pirmais pilnīgais romāna tulkojums tiek izdots 1949. gadā Rīgā krievu valodā (V. Bisenieks norāda, ka tas izdots 1946. gadā, sk. Bisenieks 2012, 559), kuru veikuši Arnolds Dukurs (1899–1976) un G. Maksimovs (*Г. Максимов*) (sk. Дукур, Максимов 1949). Savukārt 1959. gadā „Mērnieku laiki” pilnā apjomā tulkoti arī igauniski – „Maamõõtjate ajad”, tulkotājs Karls Ābens (*Karl Aben*, 1896–1976; sk. Aben 1959). 20. gadsimta 60. gadu sākumā šiem tulkojumiem piepulcējas arī pirmais pilnais tulkojums lietuviešu valodā – 1963. gadā –, kuru veicis Aleksandrs Žirgulis (*Aleksandras Žirgulys*, 1909–1986; sk. Žirgulis 1963), atkārtoti izdots 1980. gadā, kā arī vēl viens tulkojums krievu valodā 1962. gadā, kuru veicis Vladimirs Nevskis (*Владимир Невский*, 1911–1968; sk. Невский 1962). Nākamais tulkojums ir publicēts tūkstošgades mijā – 2000. gadā tiek izdoti fragmenti franču valodā izlasē „Patrimoine littéraire européen” (‘Eiropas literatūras mantojums’) 12. laidienā ar nosaukumu „Le Temps des Arpenteurs” Tjerī Kanavā (*Thierry Canava*, dz. 1967) tulkojumā (sk. Canava 2000; diemžēl šis tulkojums līdz šim man nav bijis pieejams). Savukārt pats jaunākais pilnapmēra tulkojums ir vācu valodā – „Landvermessерzeiten”, kuru veicis Valdis Bisenieks (sk. Bisenieks 2012). Īpatnēji, ka „Mērnieku laiku” tulkojumi nav sastopami angļu valodā, uz ko arī norāda britu bibliotekāre Olga Kerzjuka savā emuāra ierakstā par Baltijas valstu literatūras tulkojumiem angliski (Kerziouk 2018).

Lai šo rakstu būtu iespējams lasīt veiksmīgas uztveramības diapozonā, ir nepieciešams attiecīgo „Mērnieku laiku” fragmentu citēt pilnībā. Jāpiebilst, ka šis fragments gastronomiskā aspektā ir savas pozīcijas nostiprinājis jau kā kanonisks piemērs, proti, to rakstu krājuma „Tulkojums ar garšu” ievadā citē krājuma sastādītāja B. Paškevica, klasificējot to kā literāras svešādošanas gadījumu (Paškevica 2012). Turpinājumā arī pats fragments:

Tātad čangaliešu prāts bij saistīts šai vasarā pilnīgi un vienīgi pie savas zemes mērīšanas un izdalīšanas. Slātaviešiem, kuri izcieta šos vaidu laikus jau pagājušā vasarā, bij turpretī jau cita lieta apspriežama un pārrunājama, proti: apsolītā un gaidītā goda maltīte, par kuru bij jau tagad skaidri zināms, ka viņa tikšot noturēta vai nu augusta mēneša beigās, vai septembra mēneša iesākumā – tūlip, līdzko Čangalienā būsot robežas pilnīgi nodibinātas.

Lielas un apbrīnojamās lietas vien tika runātas slātaviešos par šiem gaidāmiem svētkiem jeb balli, kā Prātnieks un citi viņu sauca. Švauksts stāstīja pa visiem krogiem un godībām, kāda nedzīrdēta un neredzēta maltīte tiekot no

² Lai neradītu apjukumu, atsauces uz rakstā izmantotajiem „Mērnieku laiku” tulkojumiem sniegtais ar atsauci uz tulkotāju. Tulkotāju uzvārdi atrodami literatūras sarakstā.

mērnieka sagatavota, jo Prātnieks dabūjot caur kēkšu visu zināt, ko gādājot un ko sniegšot. Par seši vai septiņi ēdieni mazāk nebūšot, un citi nākšot jau gatavi no svešām zemēm aizziegelētos un dubultos dzīvā sudraba katlos, kuros ielikšot tik vien sausu vārāmo un izvārišot zupu ar gaisu vien bez ūdens un uguns; beidzot aplaidīšot zibeni apkārt un verdošu atsūtišot šurp. Maizi cepšot sarkana stikla krāsnīs pie kapijas jūras un atvedīšot vai ar smilšu jūras dampkuģi, vai ar elefantiem pa gaisu. Milti maizei būšot no Finņu zemes cukura kviešiem iz visu vecākām un gruntīgākām eņģelīsu magazīnām. Tā maize no viņiem tad būšot tik stipra, ka ēdin nemaz nevajadzēšot ēst. Zafetes visu visādas spiedīšot varizeji ar vilistiem somu stabulēs no rožu ogām un buksbauma koku vircēm Kaparnaūmā. Sāmu salas tēja vārišties uz galdiem valzivju ragos. Kapiju uzdevis mērnieks audzēt jau ziemu tur tālu, tālu konterbandes kalnos. Groks esot jau atvests krokodiļu pūšjos gatavs ar Nilupes zirgiem līdz kaligrāfijai. Tad būšot vēl roņu taukos sālītas siļķes Sibīrijas bleķa mucās, paradīzes sīpoli, ukraiņu vēršu aknas, kavijara zivju ikri, vienradžu smadzenes, lašu nieri, Kronštates šampanietis, dāņu zemes kartupeļi, presēti Pēterburgas gurķi, klapēti Vāczemes cūku cepeši, kantaini papirosi, līki cigāri. Visi trauki būšot no tīra zelta tumbaka; noru noklāšot ar gumijas vilnas tepikiem. Vakarā dedzināšot visapkārt norai priedēs alenču uguni, kura būšot tik karsta, ka varēšot dancot pa noru, kreklos nometušies tāpat kā saulītē; raketes laidīšot gaisā ar Amerikas telegrāfiem un atvedīšot baltās biszāles, lai uz ceļa neizsprāgst. Muzikanti jau nākot pa šosejas eizenbānu ar visuvisādām štrumentēm: bungas vien esot tik resnas kā mūra vēja dzirnavas, lielo vijoļu stīgas tādas kā zvejnieku virves, trumetes vedot ar divi zirgi kuru, un vējš priekš viņām būšot jāgriež arī ar zirgiem. Sulaiņus vedot no Urangu-Utangas valstības tik daudz, ka ikkatram viesim tiekot savs sulainis, kurš lai noņemot cepuri, sasukājot matus un padodot visu, kā vien kuram vajaga, un tā vēl daudz citu brīnišķīgu lietu. (Kaudzīte, M., Kaudzīte, R. 1964, 211–212)

Pirms preparēt fragmentu un tā tulkojumus, ir svarīgi aprakstīt, kas tajā sastopams no gastropoētikas viedokļa, lai klūtu skaidri analizēto piemēru atlases kritēriji (jāpiebilst, ka tiks analizēti tikai daži piemēri, jo katras vienības aplūkojums visos tulkojumos pieprasītu nelietderīgi izvērst rakstu). Pirmkārt, runa ir par goda maltīti, kas tiek dēvēta arī par svētkiem jeb balli. Sniegtā fragmenta otrajā rindkopā tiek sīki uzskaits, kas goda maltītē sagaidāms – tie ir gan dzērieni (*groks*), gan ēdieni (*paradīzes sīpoli, vienradža smadzenes, kavijara zivju ikri*), arī to skaits. Tieks aprakstītas ēdienu izcelsmes zemes (gan vispārināti – *no svešām zemēm*, gan konkrēti – *no Finņu zemes, gan pavisam izdomātas – konterbandes kalnos*), to transportēšanas veids (*atvedīšot ar elefantiem pa gaisu*), pagatavošanas veids (*izvārišot zupu ar gaisu vien bez ūdens un uguns*), arī trauki, kādos tie tiks pasniegti (*dzīvā sudraba katlos*). Tieks aprakstītas ēdienu sastāvdaļas (*milti maizei būs no Finņu zemes cukura kviešiem*), kā arī attiecīgo ēdienu iedarbība (*tā maize no viņiem tad būšot tik stipra, ka ēdin nemaz nevajadzēšot ēst*). Tāpat svarīgu vietu ienem dažadas citas pavadparādības, kas pieder pie goda maltītes repertuāra, – citas mutes baudas (*kantaini papirosi, līki cigāri*), dažadas atrakcijas (*dedzināšot visapkārt norai priedēs alenču uguni*). Šāds

uzskaitījums parāda, ka ir gana daudz lietu no dažādām parādību klasēm, ar kurām tulkotājam jārēķinās. Turklāt tulkotāja uzdevumu sarežģī arī teksta formālie un stilistiskie parametri – pirmkārt, fragmentā ir sastopami gana daudz ģermānismi (*kēkša*, *aizziegelēts*, *dampkuģis*, *elefanti* u. c.), kuriem stilistiski iekrāsotū atbilsti citās valodās atrast ir sarežģīts uzdevums, paradoksālā kārtā – it īpaši vācu valodā. Tāpat arī tiek veidoti dažādi pārpratumi ar ģeogrāfiskiem un citiem nosaukumiem (*līdz kaligrāfijai*, *pie kapjas jūras* u. c.). Tieki kariķēti slātaviešu priekšstati par biblisko pasauli, dažādus Bībelē sastopamus tēlus pasniedzot nedaudz mainītā formā (*varizeji ar vilistiem*). Līdzīgi tiek izsmieti slātaviešu priekšstati par smalkiem ēdieniem, liekot viņiem iztēloties *kavijara zivju ikrus*, kur *kavijars* ir zivs suga, nevis zivrūpniecības izstrādājums. Fragmentā daudz krāšņu tēlainās izteiksmes līdzekļu, un kopumā tas izmērcēts izkāpināta pārspīlējuma mērcē, iespējams, ka fantastiskums un pārspīlējums rodas arī tādēļ, ka vēstītājs mums to izklāsta jau ar trešās pakāpes pārbīdi – vēstītā avots ir kēkša, no kurās informāciju uzzina Prātnieks, savukārt Švauksts to attiecīgajā vēstījuma situācijā izklāsta tālāk. Ar šādu uzskaitījumu un tā sastāvdaļām, iespējams, caur gastronomiskās pasaules tēliem tiek parādīta arī slātaviešu lēttīcība un vēlme noticēt iedomātajam.

Kā jau pieminēts, „Mērnieku laiku” tulkošana ir izaicinājums ikviens valodai. Par vēl jo lielāku izaicinājumu to padara gastronomiskās un kulinārās pasaules klātbūtne, kas praksē bieži vien rada dažādas iedabas pārpratumus gan ēdienkartēs, gan uz pārtikas produkta etiķetēm. Izdomātie ēdieni un to stilistiski apstrādātie apzīmējumi tulkotāja uzdevumu sarežģī vēl vairāk. Lai radītu priekšstatu, kā tulkotāji apgājušies ar attiecīgo fragmentu, turpmāk tiks analizētas atsevišķas fragmenta vienības, ar kuru palīdzību iespējams atsegīt utopiskas maltītes tulkojuma problemātiku. Šajā rakstā tiek izmantots iepriekš citētais, aprakstītais un analizētais avotteksta fragments, kā arī septiņi tā tulkojumi (no tulkojumiem, kuri man bijuši pieejami, vienā tulkojumā (Kaydzitъ, P., M. 1916) attiecīgais fragments nav iekļauts).

Pirmkārt, būtu jāaplūko goda maltītes, citviet sauktas arī par *goda mielastu*, apraksts. Šī fragmenta nosaukums, tā kā tas nav nekas izfantazēts, tulkotājiem nekādus pārpratumus vai sarežģījumus nav radījis – M. Guleke izveidojusi salikteni *Ehrenmahlzeit* ('goda maltīte'; Guleke 1883), kas šajā fragmentā ir samērā tipiska stratēģija tulkotājiem vācu valodā, savukārt V. Bisenieks izmanto salikteni *Ehrenfestmahl* ('goda svētku mielasts'; Bisenieks 2012). Lietuviešu tulkotājs K. Korsaks ir piedāvājis *iškilmingieji plētūs* ('svētku/svinību pusdienas'; Korsakas 1939), kas nozīmē ir joti tuvs, tomēr semantiski nedaudz atšķirīgs no origināla, vairāk norādot uz līksmo gaisotni, nevis notikuma nozīmīgumu, savukārt A. Žirgulis izmantojis starptautiski atpazīstamo *banketas* ('baskets'; Žirgulys 1963), kas, lai gan sinonīmiski ir atbilstošs, tomēr ir nošķirts no visām latviskajām stila niansēm un sagaidāmo notikumu tulkojumā nedaudz piezemē. Krievu tulkojumos

sastopams vai nu vienkārši *угощение* ('pacienājums/cienasts'; Дукур, Максимов 1949) bez kādiem epitetiem vai paskaidrojošiem apzīmētājiem, vai V. Nevska specificējums, ka gaidāmais cienasts ir *goda – почетное угощение* (Невский 1962). Igauņu tulkojumā K. Ābens arī izveido salikteni *pidusööming* ('svinību dzīres/ēšana/maltīte'; Aben 1959), ar kuru tiek pārtulkota atbilstoša jēdziena nokrāsa.

Viens no fantastiskākajiem ēdieniem, kas minēts fragmentā, ir *vienradža smadzenes*. Tā kā vienradzis ir gana universāla mītiska būtnē, tad tulkojumos arī tas pārpratumus nav radījis – *Einhornshirn* (Bisenieks 2012), *vienaragio smegenys* (Korsakas 1939), *vienaragių smegenys* (Žirgulys 1963) – A. Žirgulis tikai palielinājis skaitu no viena vienradža uz daudzskaitli. Daudzskaitlis izmanots arī abos krievu tulkojumos – *мозги единорогов* (Дукур, Максимов 1949; Невский 1962). Jāpiemin, ka M. Gulekes tulkojamā sastopams *Eichhorngehirn* ('vāversmadzenes'; Guleke 1883), kas, visticamāk, ir drukas klūda, tomēr komiskais efekts, jebšu nejauši, ir saglabāts. Ipatākais gadījums ir igauņu tulkojumā, kur vienradža (*ükssarvik*) vietā sastopams degunradzis – *ninasarviku peaajusid* ('degunradža galvas smadzenes'; Aben 1959). Tomēr degunradzi šajā kontekstā var uzskatīt, ja ne gluži par tik mītisku un leģendām apvītu būtni kā vienradzi, tad tomēr par vienradža radinieku, kaut mazliet korplentāku.

Gadījums, kurā vairāk atklājas dažādi pārpratumi, kā arī paņēmiens, ar kādiem notikuši centieni saglabāt komiskumu, ir *kavijara zivju ikri*. Līdzīgi kā citos būtiskos šī fragmenta apzīmējumos, V. Bisenieks izvēlējies veidot salikteni *Kaviarfischlaich* ('kaviārzīvsikri'; Bisenieks 2012), kurā saglabāts kēkšas-Prātnieka-Švauksta pārpratums par kaviāra, ikru un zivju savstarpējo saistību, savukārt M. Guleke šo vienību tulko kā *Rogen von Kaviarfischen* ('kaviārzīvju ikri'; Guleke 1883). A. Žirguļa tulkojums lietuviski ir identisks oriģinālam – *kavijaro žuvų ikrai* ('kavijara zivju ikri'; Žirgulys 1963), savukārt K. Korsaks pāriet uz vienskaitli zivs apzīmējumā – *kavijaro žuvies ikrai* ('kavijara zivs ikri'; Korsakas 1939), turklāt abi tulcotāji izmanto lietuvię valodai netipisko apzīmējumu *kavijaras*, tādējādi saglabājot nosacītu komiskumu un sadomātību tulkojumā. Krievu tulkojumos šajā piemērā vērojamas zināmas semantiskas pārveides – A. Dukurs un G. Maksimovs ir šo Kaudzīšu atjautību trivializējuši par *зернистая икра* ('graudainie ikri'; Дукур, Максимов 1949), savukārt V. Nevsks komiskumu saglabā daļēji, ar defises palīdzību norādot, ka goda maltītē tiks pasniegti kādas nenoteiktas zivs gan ikri, gan kaviārs vienā veselumā – *рыбья икра-кавиар* ('zivs ikri-kaviārs'; Невский 1962). Igauņu tulkojumā piedāvāts nedaudz pārveidots variants – *kaaviarikalade marja* ('kaviārzīvs ogas'; Aben 1959), kas komiskumu kopumā saglabā samērā labi.

Kā nākamais piemērs būtu jāaplūko divu vienību sajūgums, kurā iekļauti arī fonētisku pārveidojumu radīti pārpratumi. Tā ir *kapijas jūra* un arī pati *kapija*. Lai gan avottekstā *kapijas jūra* ir ar mazo sākumburtu, tā tomēr rada

asociācijas ar pārveidotu nosaukumu *Kaspījas jūra*. Līdzīgas asociācijas šis apzīmējums radījis arī dažiem tulkotājiem. Piemēram, V. Bisenieks izvēlējies nemeklēt kādas līdzīgas fonētiskas spēles, kurās saplūstu kāds dzēriens ar kādu ūdenskrātuvi, bet paturējis tikai dzēriena daļu – *am Kaffeemeer* ('pie Kafījūras'; Bisenieks 2012), turklāt atkal veidojot salikteni. Līdzīgi rīkojies arī A. Žirgulis – *prie Kavos jūros* ('pie Kafījas jūras'; Žirgulys 1963), turklāt īpatnēji, ka gan V. Bisenieks, gan A. Žirgulis pretēji avotam ir pasnieguši šo kā nosaukumu, proti, ar lielo sākumburtu. Abos krievu tulkojumos, gan bez lielā sākumburtu, arī uzsvars likts uz sasauci ar dzērienu – *на берегу кофейного моря* ('pie kafījas jūras krastā'; Дукур, Максимов 1949) un *у кофейного моря* ('pie kafījas jūras'; Невский 1962), arī igauņu tulkojumā tāda pati situācija – *kohvimere ääres* ('pie kafījūras'; Aben 1959). Īpašu taktiku izvēlējusies M. Guleke, kura, lai gan arī izvēlas atveidot, par pamatu nēmot dzērienu, – *beim Kaffeemeer* ('pie Kafījūras') –, tomēr uzreiz iekavās sniedz arī latviešu oriģinālā ieslēpto atsauci uz Kaspījas jūru – (*Kaspi=See*) ('Kaspījūra'; Guleke 1883). Jautājums gan, vai vācbaltiešu lasītājs spēj saprast, kāpēc pastāv šāds paskaidrojošs papildinājums. K. Korsaks savā tulkojumā, tā kā tas ir tikai daļējs, šo vienību ir izlaidis.

Vēlāk fragmentā tiek pieminēta arī pati *kapija*, līdz ar to iespējams izdarīt secinājumus, vai tulkotāji saistībā ar iepriekšējo piemēru bijuši konsekventi, vai arī izvēlējušies citas tulkošanas stratēģijas. Abos vācu tulkojumos sastopams *Kaffee* (Guleke 1883; Bisenieks 2012), un abi ir saskaņā ar *kapijas jūras* tulkojumu. A. Žirguļa tulkojumā ir *kava* (Žirgulys 1963), K. Ābena tulkojumā ir *kohvi* (Aben 1959), un abi ir saskaņā ar iepriekš aplūkoto vienību. A. Dukura un G. Maksimova krievu tulkojumā ir mūsdienās pieņemtā forma *кофе* (Дукур, Максимов 1949), gluži tāpat kā visos iepriekš pieminētajos tulkojumos, tādējādi nosacītais arhaiskums ir zudis. Atjautīgāk rīkojies ir V. Nevskis, kurš vismaz šeit ir tulkojis kā *кофей* (ko varētu arī tulkot kā 'kapija'; Невский 1962), tādējādi, izmantodams senāk sastopamu krievu valodas pieraksta formu, vismaz šajā piemērā saglabā atbilstību oriģinālam ne tikai saturiski, bet arī formāli. K. Korsaka tulkojumā arī šī vienība nav tulkota.

Līdzīgi kā ar *kapijas jūru*, arī citi ģeogrāfiski apzīmējumi slātaviešiem sagādā ne mazumu grūtību, proti, *konterbandes kalni*, kuros mērnieks uzdevis *audzēt kapiju*, arī tulkojumos tiek interpretēti dažādi. No vienas pusēs, var uzskatīt, ka avotteksta vārdā sastopams gan cits patskanis, gan arī burtu pārstatījums, kā arī citas deklinācijas galotne, lai radītu komiskuma efektu, no otras pusēs, var pieņemt, ka tas ir tieši patapināts ģermānisms, tā kā fragmentā un arī romānā kopumā tādu netrūkst.

Daja tulkotāju izvēlas tulcot tikai saturisko aspektu, fonētiski komisko atstājot novārtā – *in den Konterbandebergen* (Bisenieks 2012), *Kontrabandos kalnuose* (Žirgulys 1963), *на Контрабандских горах* (Невский 1962), *kontrabandi mägedes* (Aben 1959) – visos tulkojumos 'Kontrabandas kalnos',

tikai igauņu tulkojumā tas nav pasniegts kā īpašvārds, tieši tāpat kā avotā. Interesantāka pieeja sastopama M. Gulekes tulkojumā, kur vismaz saglabāta metatēze – *in den Contrebandebergen* ('Kontrebandes kalnos'; Guleke 1883), savukārt A. Dukura un G. Maksimova tulkojumā *konterbandes* vietā tiek ieviesti *kontrabandisti*, pie kuriem nenoteiktos kalnos tad arī tiek *audzēta kapija – в горах у контрабандистов* ('kalnos pie kontrabandistiem'; Дукур, Максимов 1949), tomēr nekādas fonētiskas fineses nav saglabātas.

Arī ar *Sāmu salu*, no kuras būšot tēja, tulkošājiem ne vienmēr gājis viegli. Tā kā avotā sala minēta teikuma sākumā, tad, protams, varētu pastāvēt arī teorētiska iespēja, ka runa ir nevis par Sāmsalu jeb Sāremā (ig. *Saaremaa*), bet gan kādu salu, kuru apdzīvo sāmu tauta, kas nav iepriekšminētā sala. Kaut ko līdzīgu šādam interpretējumam piedāvā A. Dukurs un G. Maksimovs, ieviešot tulkojumā *Sāmas salu – чай с острова Саама* (Дукур, Максимов 1949), tādējādi vismaz radot lasītājam priekšstatu par kādu neeksistējošu vietu, no kuras tiek sagaidīta tēja. Tulkošāji, kas saglabājuši saikni ar Sāmsalu, izmantojuši dažādas stratēģijas – *arbata iš Saaremos salos* ('tēja no Sāremas salas'; Žirgulys 1963), izmantojot mūsdienās pieņemtu apzīmējumu, *saaremaa tee* (Aben 1959), izmantojot pašu igauņu pieņemto apzīmējumu šai salai, vai *чай с острова Эзель* (Невский 1962) un *Oeselscher Tee* (Guleke 1883), izmantojot no mūsdieni viedokļa senāku, taču M. Gulekes gadījumā laikmetam atbilstošu Sāmsalas apzīmējumu, savukārt V. Nevska gadījumā to var uzskatīt par atbilstošu arhaizējumu, lai aprādītu teksta tapšanas laikmeta valodu. Pavisam radikāli rīkojies V. Bisenieks, kurš to pārvērtis par *Lappländischer Tee* ('Lapzemes tēja'; Bisenieks 2012). Visticamāk, ka viņš šo apzīmējumu interpretējis tā, kā norādīts rindkopas sākumā, tajā pašā laikā gājis vēl soli tālāk, tulkojumā iekļaujot sāmu kā tautas dzīvesvietu – Lapzemi.

Arī dažādu goda maltīti pavadošu priekšmetu vai parādību tulkošana radījusi ne mazumu īpatnību. Piemēram, goda maltītes norā būšot *alenču ugunis*. Šķiet, ka apzīmējums „alenču” radījis nesapratni vairumam tulkošāju, tādējādi veicinot visdažādāko versiju parādīšanos. Skaidrojumu vārdam *alenču* (= holandiešu) var sastapt gan Valda (1865–1934) „*Staburaga bēmos*” (1895) (Valdis 1992, 26; paskaidrojums 375 – „alenču (gurķi) – sagrozīts nosaukums, Holandes. No vācu *Hollander*”), gan paša Reiņa Kaudzītes sarakstītajā un 1926. gadā izdotajā Latvijas novadu sērijas grāmatā par Vecpiebalgu (Kaudzīte 1926, 54). V. Bisenieks izvēlējies aizņemties no oriģināla – *Allenenfeuer* ('alenčuguns'; Bisenieks 2012) –, iespējams, lai saglabātu komiskumu, kuru rada holandiešu apzīmējuma izkroplojums latviešu valodā, kas tieši kalkots tulkojumā atpakaļ vācu valodā. Igauņu tulkojumā epītets ir pazudis, palikušas tikai ugunis – *tuled* (Aben 1959), tāpat arī A. Dukura un G. Maksimova tulkojumā – *огни* (Дукур, Максимов 1949). Abos lietuviešu tulkojumos šis apzīmējums piedzīvojis ievērojamas pārveidības – K. Korsaks cenšas tulcot aprakstoši, t. i., paust nevis ar tēlaina apraksta spēku, bet ar tiešiem vārdiem, ka būs īpatnēji spīdekļi – *ypatingi*

žiburiai (Korsakas 1939) –, savukārt A. Žirgulis cenšas dramatizēt aprakstu nesaprota mas parādības priekšā – *vandalines ugnis* ('[iedegs] vandaliskas ugunis'; Žirgulys 1963). Toties V. Nevenskis, iespējams, atšifrējis, kas ir *alenči*, tomēr izvēlas tulkojumā ietvert semantiski līdzvērtīgu apzīmējumu, kurā būtu saplūdis nosacīts arhaisms un kādu tautu vērtējoša nianse (runa ir par ukraiņiem, kurus nievājoši dēvē arī par hoholiem), pārdēvējot tās par *холландские огни* ('hohluzemes ugunis'; Невский 1962), savukārt M. Guleke tulkojusi saturiski, nesaglabājot tautas apzīmējuma iekrāsojumu – *holländisches Feuer* ('holandiešu uguns'; Guleke 1883).

Lai gan no šādu izolētu gadījumu analīzes nav viegli vai pamatoti izdarīt plašākus secinājumus, tomēr tā sniedz priekšstatu par problēmām, ar kurām jāsaskaras tulkošajiem, tulkojot komiski un gastronomiski piesātinātu tekstu. Kopumā tulkošāji centušies būt uzticīgi oriģinālam un nelokalizēt, neveidot lokālutopiskas gastronomiskās fantāzijas, kuras attiecīgajā mērķkultūrā daudz lielākā mērā aprādītu attiecīgā fragmenta komiskumu, līdz ar to šī romāna tulkojumi ir vērsti uz avotu, lai radītu ieskatu 19. gadsimta vidus latviešu zemnieka priekšstatos par pasauli, kādi tie atainoti romānā. Lai gan tulkošāji centušies būt uzticīgi avotam, redzams, ka reizēm tulkošajiem nav līdz galam bijis skaidrs, kas īsti ir pateikts avottekstā, līdz ar to komiskums reizēm rodas no tulkojuma nesaderības, nevis no pamatotu atbilstumu izvēles, lai komiskumu parādītu ar mērķvalodā pieejamiem līdzekļiem. Saturiski attiecīgie fragmenti katrā tulkojumā gana spilgti ataino slātaviešu utopiskās fantāzijas, oriģināla komiskums un fantasmagoriskais rablioziuns tajos ir labi nolasāms no saturiskā viedokļa, it sevišķi, ja tos saista ar romāna tulkojumiem plašākā kontekstā ārpus fragmenta. Tomēr nobīdes tulkojumā nespēj radīt pilnvērtīgu priekšstatu par komiski sakāpināto slātaviešu gaidu apvārsni tieši formālā un valodiskā aspektā. Tulkošāji ģermānismiem piebārstīto aprakstu drīzāk cenšas aizstāt ar internacionālismiem, kas ne vienmēr paveic savu uzdevumu, t. i., priekšstatu par slātaviešu iztēlojumiem sniedz, taču tikai saturiski – ar valodas gurmānismu lasītāju saskarē nenovedot. Tomēr, līdzsvarojot gan saturisko, gan formālo, šķiet, ka visatbilstošāko priekšstatu un gaisotni savā tulkojumā ir radījis V. Nevenskis.

Referāta un raksta tapšana nebūtu bijusi iespējama bez Annas Freibergas, kura palīdzēja saprast tulkojumu igauņu valodā, un Edmundu Trumpas, kurš savukārt palīdzēja iedziļināties lietuviešu tulkojumā.

Avoti un literatūra

- Aben 1959 – Kaudzīte, M. ja R. *Maamõõtjate ajad*. (līti keelest tõlkinud K. Aben). Tallinn : Eesti Riiklik Kirjastus, 1959, lk. 172.–173.
- Bisenieks 2012 – Kaudzīte, R. und Kaudzīte, M. *Landvermesserzeiten* (aus dem Lettischen übersetzt von Valdis Bisenieks). Salzburg : Verlag Kaspars Klaviņš, 2012, S. 291.–292.
- Canava 2000 – Kaudzīte, R. et M. Extraits du roman *Le Temps des arpenteurs* (tr. Canava, T.). Dans: *Patrimoine littéraire européen*, vol. 12, Bruxelles : De Boeck, 2000.

- Cimdiņa, Lāms 2011 – *Piebalgas teksts. Brāļu Kaudzīšu romāns „Mērnieku laiki”*. Sast. A. Cimdiņa, O. Lāms. Rīga : Zinātne, 2011.
- Chiaro, Rossato 2015 – Chiaro, D., Rossato, L. Food and translation, translation and food. *The Translator*, 21:3, 2015, pp. 237–243.
- Cozzi 2010 – Cozzi, A. *The Discourses of Food in Nineteenth-Century British Fiction*. New York : Palgrave Macmillan, 2010.
- Guleke 1883 – [Kaudzīt, R. und M.J. Die Revisorenzeit (Übersetzung von Guleke, M.). *Rigaer Tageblatt*, Nr. 26.–61., 1883.]
- Kaudzīte 1926 – Kaudzīte, M. *Vecpiebalga*. Rīga : Valstspapīru spiestuve, 1926.
- Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. 1964 – Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki*. Rīga : LVI, 1964. Romāna pilnteksts pieejams arī: <http://www.korpus.lv/klasika/saturs.htm>
- Kerziouk 2018 – Kerziouk, O. *Literature of the Baltic countries in English translation*. 03. 04. 2018. (sk. 2019. g. 10. jūn.) Pieejams: <https://blogs.bl.uk/european/2018/04/literature-of-the-baltic-countries-in-english-translation.html>
- Korsakas 1939 – Kaudžiai, R. ir M. *Matininkų laikai* (išvertė K. Korsakas). Kaunas : Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1939, lpp. 186.–188.
- Lakoff 2006 – Lakoff, R. Identity à la carte: you are what you eat. *Discourse and Identity*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006, pp. 142–165.
- Palma 2013 – Palma, P. *Savoring Power, Consuming the Times: The Metaphors of Food in Medieval and Renaissance Italian Literature*. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 2013.
- Paškevica 2012 – Paškevica, B. Ievadam. *Tulkojums ar garšu: ēdienā valodnieciskie un starpkultūru aspekti* : rakstu krājums. Sast. B. Paškevica. Valmiera : Vidzemes Augstskola, 2012, 4.–8. lpp.
- Regan 2001 – Regan, S. Translating Rabelais: Sterne, Motteux, and the Culture of Politeness. *Translation and Literature*, Vol. 10, No. 2, 2001, pp. 174–199.
- Robinson 2017 – Robinson, D. *Translationality: Essays in the Translational-Medical Humanities*. New York : Routledge, 2017.
- Rosini 2004 – Rosini, R. M. *La traduzione è servita, ovvero Food for thought*. Trieste : Università di Trieste, 2004.
- Shahani 2018 – Shahani, G. (Ed.). *Food and Literature*. Cambridge : Cambridge University Press, 2018.
- Valdis 1992 – Valdis. *Staburaga bērni*. Rīga : Sprīdītis, 1992, 5.–264., 369.–389. lpp.
- Žirgulys 1963 – Kaudžiai, R. ir M. *Matininkų laikai* (vertē A. Žirgulys). Vilnius : Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, lpp. 261.–262.
- Дукур, Максимов 1949 – Каудзит, М., Каудзит, Р. Времена землемеров (перевели с латышского А. Дукур и Г. Максимов). Рига : Латгосиздат, 1949, стр. 293.–294.
- Каудзить, Р., М. 1916 – Каудзить, Р. и М. Времена Землемъровъ. Сборник латышской литературы. Под редакцией В. Брюсова, М. Горького. Петроград : Парус, 1916, стр. 42.–61.
- Каудзить, Р., М. 1880 – [Каудзить, Р. и М.] Времена землемеров. *Рижский Вестник*, Nr. 1.–61., 1880.
- Невский 1962 – Братья Каудзит. *Времена землемеров* (пер. с латыш. Вл. Невского). Москва : Гос. изд-во худож. лит., 1962, стр. 213.–215.

* Publikācija izstrādāta Latvijas Zinātnes padomes Fundamentālo un lietišķo pētījumi programmas projektā Nr. Izp-2019/1-0294 „Nacionālā identitāte: gastropoētiskais aspeks. Vēsturiskais, starpnacionālais un starpdisciplinārais konteksts”.